

Logik, mening, handling og tale

Peter Widell
Aarhus Universitet

1. Indledning

I det følgende vil jeg se lidt på talehandlingen med baggrund i et studie af logik, instrumentelle handlinger og sociale institutioner. Det er min påstand, at disse sidste tre fænomener er intimt forbundne, og at deres samspil er afgørende for konstitutionen af talehandlingen og de grundlæggende talehandlingstyper.

I en tidligere artikel (Widell 2001) har jeg hævdet, at der kun eksisterer én talehandling af illokutionær type, nemlig *assertivet*. Denne påstand står jeg stadig ved. Men hvor jeg tidligere har fokuseret på selve talehandlingen, vil jeg her i artiklen i højere grad se på talehandlingen som konstrukt på baggrund af simple bestanddele. Forstår man ikke disse simple bestanddele og deres specielle sammensætning, forstår man egentlig ikke, hvad en talehandling er.

Et af de væsentligste motiver til denne angrebsmåde er ønsket om at nå frem til en ordentlig – nominalistisk tænkt – meningsteori for udsagnet, en meningsteori, der er i stand til at afspejle den grundliggende logik bag handling og tale. For at få det på plads, må vi imidlertid vide lidt om, hvordan logik og meningsteori spiller sammen. Her vil jeg med udgangspunkt i en gængs, men fejlagtig opfattelse af, hvad logik og mening er, først arbejde mig frem mod en semantisk belysning af logikken – det vil ske i afsnit 2 og 3 – for derefter at lokalisere logikkens sande sted i tanken, sådan som den kommer til udtryk i den instrumentelle handling – det vil ske i afsnit 4. På baggrund af denne pragmatisk af sandheds- og meningsbegrebet vil jeg så konstruere de grundlæggende talehandlingstyper: Først og fremmest *assertivet* som mødested mellem den instrumentelle handleverden og den sociale verden. Det vil ske i afsnit 5. Dernæst vil jeg se på *assertivets* nødvendige udspaltninger, *normativet* og *konstativet*, i afsnit 6, de *perlokutionære* handlinger *kommissiv*, *direktiv* og *informativ* i afsnit 7 og *metassertivet* i afsnit 8.

2. Logik, sætning og sandhed

Et af de store opbrud i det 20. århundredes filosofi har været opgøret med det klassiske meningsbegreb, bl.a. i den form, vi kender fra Platon, hvor meningsindhold har været betragtet som en slags selvstændige form- eller idé-genstande hinsides de genstande, vi kan sanse i tid og rum. Opgøret med denne begrebs- eller meningsrealisme, som positionen ofte kaldes, har som regel fundet sted inden for rammerne af en nominalistisk forståelse af meningsbegrebet, hvor man har defineret mening i termer af det langt mere velforståede begreb om sandhed. Her er det opfattelsen, at det at kende til en sætnings mening er det samme som at kende til de betingelser i verden, der må herske, hvis sætningen skal være sand.

Dette forsøg på at forstå mening i termer af sandhed har imidlertid ofte været behandlet ud fra en forkert eller misvisende forståelse af logikken, hvor man i al for høj grad har taget udgangspunkt i *logik som slutningslære*. Det gælder fx inden for formalismen, hvor fx alle konsistente slutninger i geometrien er blevet forsøgt forstået rent *syntaktisk* som manipulation med sætninger ud fra bestemte regnearter som i en art spil (Hilbert 1899). Således er en sætning *q* ifølge formalisterne sand, ikke så meget fordi den stemmer overens med noget i verden eller for så vidt har noget med verden at gøre, men fordi *q*'s sandhed kan kalkuleres inden for rammerne af et omfattende slutningssystem, hvor enhver slutning kan udledes (= bevises, beregnes) ud fra et begrænset antal indlysende eller på anden måde godtgjorte aksiomer. Denne syntaktiske løsning er af flere grunde utilfredsstillende. Om ikke andet, så fordi den trænger intuitionen om sandhed som korrespondens mellem sætning og verden og begrebet om mening som sandhedsbetingelse i baggrunden. Mening bliver her snarere set som en plads i et system, som implicit defineret mening: Formen rummer meningen.¹

¹ Begrebet om *implicit defineret mening* stammer fra Hilbert (1899, 1918), hvor det er fuldstændigt kontrolleret og præcist. I mere vag forstand kan syntaktismen ses generelt i det tyvende århundredes filosofi og videnskab. Således kender vi den fra Saussures strukturalisme og fra dens misforståede angreb på det, der kaldes nomenklaturteorien (Saussure 1991 (1916):416). Ligeledes kender vi den fra en række strukturalistiske, poststrukturalistiske og socialkonstruktivistiske teoridannelser.

Det, der karakteriserer alle disse holdninger til syntaksen, er, at de ser den som mere eller mindre konstitutiv for mening. Det er en fejlagtig opfattelse. Noget andet er, at syntaks gen-

Heroverfor står så som nævnt den semantiske logikopfattelse med sit udgangspunkt i sætningen og de situationer i verden, der gør sætningen henholdsvis sand og falsk. Ifølge denne opfattelse er syntaktismen en pseudoteori om mening. Mening er naturligvis ikke syntaks. Udfordringen er ganske vist stadig at undgå meningsrealismen. Men det behøver man ifølge den semantiske logikopfattelse ikke syntaktismen til. Her kan man i stedet finde den sproglige mening i forholdet mellem sætning og situation i verden.

Den semantiske logikopfattelse har en lige så lang historie som formalismen. Pioneren er her Gottlob Frege (2002 (1892)). Opfattelsen når sin foreløbige kulmination med Alfred Tarski (1932; 1944) og hans forsøg på at definere sandhed og mening for et givet sprog gennem en formel rekursiv opregning af alle parringer af det givne sprogs sætninger med deres respektive sandhedsbetingelser under den almene form: ”’p’ er sand, hviss² p”. Formen kaldes af Tarski konvention T.

En helt afgørende pointe – der viser det semantiske udgangspunkts overlegenhed – er, at selvom der ikke længere tages udgangspunkt i slutningslæren, så vil det, der inden for slutningslæren betegnes som prædikatskalkulen af første orden, fremstå som et simpelt resultat af, at man parrer sætningerne med deres respektive sandhedsbetingelser. Man når altså til samme resultat som i syntaktismen, selv om der er en afgørende forskel i udgangspunkt og approach: Mens logikken inden for den syntaktiske logikopfattelse – qua syntaktisk – blot ses som én realisering af de muligheder, et syntaktisk udgangspunkt muliggør – jf. Rudolf Carnaps berømte diktum “In logic there is no morals” (Carnap 1934, sektion 17) – og derfor understøtter en konventionalistisk tolkning af logik og mening, så fører den semantiske logikopfattelse omvendt til, at man må se logikken som tvingende. Eller som Wittgenstein, der arver tankegangen fra Frege, noterer sig: ”Logikken er transcendental”. (Wittgenstein 1996 (1921):6.13) Selv om man kan lade den logiske slutning repræsentere gennem en syntaktisk kalkule, så vil den først få status af egentlig slutning

nem sin indirekte karakteristik af det semantiske kan være et udmærket middel til at holde styr på det semantiske som fx i computere. Men syntaks kan aldrig definere det semantiske indhold. Fx er det muligt at opbygge et ganske vist primitivt, men alligevel i semantisk og pragmatisk forstand fuldt fungerende sprog alene gennem brug af holofrastiske sætninger.

2 Hvor ”hwiss” står for ”hvis og kun hvis”.

– og ikke blot en syntaktisk simuleret slutning – når den tilordnes et sæt sandhedsværdier, dvs. en semantik: Logik er alene semantisk struktur.³

3. Assertion, udsagn og sandhed

Semantikken, som den er defineret af Tarski, har dog også sine problemer: Ganske vist kan vi – med visse afgørende forbehold, Tarski selv diskuterer – rekursivt opregne alle sætninger i sproget af formen ”p” er sand, hviss p” (og dermed også indirekte alle meningsfulde sætninger i sproget). Men vi vil kun kunne gøre det for det, Tarski kalder ”åbne” sprog, dvs. sprog, der ikke inkluderer det sprog, ordene i selve formen kommer fra, nemlig det naturlige sprog. Her må vi kende til meningen på anden vis. Imidlertid findes der en anden vej at gå. Den har Donald Davidson søgt at gå (Davidson 1967). I stedet for at se Tarskis konvention T som udgangspunkt for en formel rekursiv opregning af alle sætninger i et kunstigt afgrænset sprog, accepterer Davidson, at ordet ”sandhed” i konvention T ikke lader sig definere a la Tarski, men tværtimod må forudsættes kendt af sprogbrugeren. Vi har dermed et pragmatisk udgangspunkt for rekursiv opregning af alle sprogets sætninger. Konvention T ses nu som *en implicit konstruktionsforskrift for regimenteret fremstilling af sande (og falske⁴) sætninger*. Afgørende er, at sproget nu ikke længere skal forstås blot som sammenhæng af sande sætninger, men at sætningerne skal være anvendt i bestemte situationer for at give os en sandhedsværdi og – med baggrund heri – en mening og en logik.

Sådanne situerede sætninger kaldes normalt for *udsagn*: Sætningen ”Jeg er syg” sagt ved en given lejlighed til Hans af Grete udtrykker samme udsagn som sætningen ”Du er syg” sagt ved samme lejlighed til Grete af Hans.

³ Her kan udsagnet ”p” blot ses som et navn for det semantiske rum ”{S,F}” og ”p & q” som et navn for det semantiske rum ”{S,F,F,F}”.

⁴ I logikken gælder ”sandhed” og ”falskhed” for lige meget. Det er imidlertid ikke tilfældet, når vi har med handlen og sprog at gøre. Her har ”sandhed” forrang, fordi ”sandhed” pragmatisk set betyder information om verdens tilstand – og det er verdens tilstand, vi er interesserede i, når vi drager slutninger som handlende. Falskheden kan vi ikke bruge til noget.

I det følgende vil vi se pragmatisk på sagen og alene koncentrere os om tankens sandhed, og hvad deraf følger.

4. Fra udsagn til tanke: den instrumentelle handlings logik

I virkeligheden er det et spørgsmål, om vi ikke skal et spadestik dybere her. Såvel inden for den syntaktiske som den semantiske forståelse af logikken opfattes forståelse som bundet til et system af udtryk, som allerførst muliggør, at vi vil kunne tale om – en syntaktisk eller semantisk – forståelse. Spørgsmålet er imidlertid, om logikken overhovedet er en sproglogik. Om den tanke, der er knyttet til en sætning, overhovedet behøver en sådan sætning for at komme til udtryk. I en sen alder bliver Frege mere og mere overbevist om, at tankens medium ikke er sproget, men snarere handlingen. Ifølge Frege (2002 (1918-1919):224) må vi omhyggeligt skelne mellem "(...)(1) Fattelsen af tanken – tænkningen, (2) Anerkendelsen af en tankes sandhed – dommen, (3) Tilkendegivelsen af denne dom – hævdelser." Eller for at give et eksempel: Vi må skelne mellem (1) det i almindelighed at tænke på et glas vand på et bord, (2) det i en bestemt situation at være klar over, at der står et glas vand på et bord, og så (3) det over for en samtalepartner at give udtryk for, at der står et glas vand på dette bord ved at sige "Der står et glas vand på bordet." (3) involverer sprog. Men ifølge Frege finder vi allerede i (1) og (2) logikken, i (1) som slutning og i (2) som semantisk tilordning af en sandhedsværdi. Denne tanke om at udvide logikken til også at omfatte handlingen kan vel siges at ligge som mere eller mindre skjult forudsætning i moderne handlingsteori (Searle 1983; 2001; Bratman 1987; 1999; Velleman 1989; 2000), kognitionsvidenskab (Thagard 2007a; 2007b) og implikaturteori (Grice 2001 (1975)). Det har også været én af tilskyndelserne bag den såkaldte neo-fregeanisme (McDowell 1977; 1984; 1986; Evans 1982), som jeg vil dvæle lidt ved.

Desværre repræsenterer (1) en tilsidesættelse af de nominalistiske ambitioner om at overvinde meningsrealismen: (1) fremkalder forestillingen om, at tanken kan foreligge i ren form uafhængigt af sin situationsforankring. Dermed foreligger muligheden for, at tanken kan være uden sandhedsværdi. Netop dette punkt har neo-fregeanerne søgt at korrigere ved at hævde, at udsagn uden forankring i de genstande, de forsøger at fiksere, er meningsløse. Faktisk tillægger de Frege selv synspunktet (Evans 1982 Kap1; McDowell 1984;1986). I en omhyggelig Frege-eksegese demonstrerer Geirson (2002) imidlertid, at det ikke kan være Freges synspunkt, og at Frege i øvrigt har ret over for

neo-fregeanerne. Det mener jeg dog ikke han har uden reservationer. Geirson diskuterer genstandsløse tanker alene i sammenhæng med sprogbrug. Her mener jeg, han har – i hvert fald delvis – ret i sin kritik, hvilket jeg skal uddybe i næste afsnit. Imidlertid er jeg enig med neo-fregeanerne i, at der ikke findes genstandsløse tanker. Lad os se på vores eksempel med at drikke et glas vand: Selv en så simpel handling som at drikke et glas vand involverer slutninger. Først og fremmest involverer handlingen: (A) et *ønske* eller *mål*, her om at drikke et glas vand, (B) en *perception* af noget i situationen, nemlig at der står et glas vand på bordet, (C) en *generel viden om, hvilke midler, man skal nå sit mål gennem*, i det her tilfælde om, at man kan slukke sin tørst ved at tage glasset og føre det til munden. Men herudover har vi (D) selve handlingen som slutningsstruktur. Selve handlingsudførelsen, det at drikke vandet, er den konklusion, der består i at gøre anvendelse af det egnede middel for at opnå sit mål.

Det allervigtigste i denne sammenhæng er, at vi ikke har med en sproglig formulering at gøre: Slutningen er *handleimmanent*. Men det gælder også de tanker, den involverer. Det vigtige er her tanken i (B), hvor der perciperes noget i situationen: Her finder vi faktisk det, der svarer til at forsyne en sætning med en sandhedsværdi: Perciperer den handlende glasset på bordet, svarer det til, at den handlende, hvis han ville formulere denne del af sin handling i ord, tilordnede sætningen ”Glasset står på bordet” sandhedsværdien sand.

Men læg igen mærke til, at der ikke behøver at være formuleret noget sprogligt i forbindelse med udførelsen af handlingen beskrevet gennem (A), (B), (C) og (D). *Alle tanker foreligger handleimmanent*. Læg specielt mærke til, at betingelsen for, at vi har med den slags tanker at gøre, er, at de *må være rettet mod en genstand, der kan identificeres i tid og rum*. Det kan være, den handlende hallucinerer eller på anden måde tager fejl af situationen, eller at han blot fingerer sin handling. I sådanne tilfælde må handlingen karakteriseres som mislykket. Men det svarer blot til, at sætningen ”Glasset står på bordet” er falsk. Det rækker ikke ved den kendsgerning, at handlingen – og den tanke, der findes i den – alene finder eksistens, hvis den sigter mod en genstand, der eksisterer i verden og om fornødent kan identificeres af andre.

Neo-fregeanerne har altså ret, hvad angår instrumentelle handlinger. I instrumentelle handlinger er tanken nødvendigvis genstandsimplicerende: Her *må* tanken pege mod sandhed.⁵

5. Talen: tanken og dens sociale manifestation

Noget ganske andet gælder imidlertid, hvor vi har med sprog at gøre. Her er jeg enig med Geirson i, at tanken kan optræde i genstandsløs form. Men hvad er sprog? Det har vi selvfølgelig allerede set eksempler på forslag til i det tidligere: Sproget er syntaktisk struktur (Hilbert), sproget er semantisk struktur (Tarski), sproget er en implicit konstruktionsforskrift for regimenteret fremstilling af sande (og falske) sætninger (Davidson). Men der er også andre tilgange. Først og fremmest den tilgang, vi kender fra *talehandlingsteorien*. Her er sprog en bestemt form for social handlen. Centralt har her stået belysningen af de såkaldte *performative handlinger*, eksemplificeret ved handlinger som at døbe, at vædde, at hæve (et møde), at erklære krig og lignende handlinger (Austin 1971 (1958)). Det særlige ved denne type handlinger er, at de snarere end selv at være kendsgerninger i stedet skaber en kendsgerning: At sige ”mødet er hævet” er ikke så meget at konstatere noget, som det er at skabe en kendsgerning (som man så selvfølgelig efterværts vil kunne referere til netop som en kendsgerning). Disse kendsgerninger har Searle (1995) døbt *sociale kendsgerninger*. Det karakteristiske ved disse er, at de bygger på *kollektiv intentionaltitet*⁶ og på muligheden hos den enkelte

⁵ Nogle vil måske fremføre, at vi kun kan opfatte det at drikke et glas vand som handling, fordi vi kan forholde os sprogligt til fænomenet. Fx har Davidson fremført sådanne tanker (Davidson 2001 (1997)). Men vi kan sagtens identificere instrumentelle handlinger uafhængigt af, om der er sprog involveret. Instrumentelle handlinger er selv i stand til at levere os alle relevante identifikationskriterier (jf. Searle 2002:61-76).

Et interessant spørgsmål er, om mere komplekse handlinger involverer genstandsløse tanker. At tænke på, at man skal huske at drikke et glas vand i morgen, er en mere kompleks handling end at drikke et glas vand. Her vil mange hævde, at det vil være vanskeligt at forstå den samlede handlesammenhæng uden én eller anden form for sproglig mellemkomst.

Her er jeg for så vidt enig. Imidlertid rokker dette ikke ved, at alle mere basale former for handlen er handleimmanente i den her belyste forstand og dermed ikke rummer muligheden for genstandsløs tænken.

⁶ Dette skal ifølge Searle forstås i emfatisk forstand. Alle forsøg, inklusive Grices (Grice 1989

socialt handlende for at skabe og handle ud fra sæt af *konstitutive konstruktionsforskrifter* eller – som Searle inspireret af Rawls og Kant (Searle 1971 (1965): note (c)) har kaldt dem – *konstitutive regler* af typen ”’X’ tæller som Y i kontekst K”, altså regler, hvor et vilkårligt udtryk ’Y’ blandt et socialt fællesskabs medlemmer forsynes med et eller andet indhold, Y. Pengetransaktioner, giftermål, kroninger og underskrifter er alle sådanne sociale kendsgerninger.

Dette begreb om en social kendsgerning (Searle 1965; 1969) har Searle siden søgt at uddybe og præcisere. Som det ses har regelformen en vis lighed med Tarskis konvention T. Det er ikke tilfældigt.

Fra og med Searle (1995) omtales det at forlene et udtryk ‘X’ med et indhold som at forlene det med en bestemt social status bakket op af et sæt sanktioner. Følgelig taler Searle om dem som *statusfunktioner*. De skulle så ifølge Searle nærmere bestå i at *påtvinge et vilkårligt artefakt eller en vilkårlig handling* (skabt gennem en primær intention) *en sekundær intentionalitet*: En pengeseddel er et artefakt, der i byttehandler bringes til at tilsvare en passende mængde produkter. En håndfuld vand hældt over et lille barns hoved er en handling, der indvier barnet i den kristne tro osv.

Men her er det springende punkt, at nogle af disse sekundære intentioner netop kan være tanker fra vores instrumentelle handleliv. Derfor kan vi nu umiddelbart sætte Searles konstruktionsforskrifter i forbindelse med Tarskis konvention T og mere præcist sige, hvad et sprog er: *Et sprog er sæt af vilkårligt fremstillede artefakter⁷, der i kraft af et sæt konstitutive regler i bestemte situationer bruges til at bære handleimmanente tanker*. Således er sætningen ”Glasset står på bordet” et artefakt, der er i stand til at bære den handleimmanente tanke, at der står et glas på bordet, sådan som den fx kommer til udtryk i handlingen at drikke et glas vand. Men det er jo det samme som

(1957; 1968), på at nå frem til et begreb om kollektiv intentionalitet via et begreb om ren instrumentel handlen vil være forfejlet. Pladsen her tillader ikke at komme nærmere ind på denne diskussion, så jeg vil nøjes med at henvise til Meggle (2002). Flere andre træk ved det komplekse begreb om sociale handlinger må vi desværre også lade ligge.

⁷ Hvad selve artefakterne angår, må de ikke være for gennemskueligt afhængige af tilfældige træk ved de situationer, hvor vi skal gøre brug af dem. Man skal relativt nemt kunne ty til en anvendelse af dem. Eller som det er formuleret hos Saussure: Tegnet er arbitrært (jf. Saussure 1991 (1916):419).

at angive forholdet mellem sætning og sandhedsbetingelse gennem anvendelse af konvention T: "Glasset står på bordet" er sand, hviss (vi kan se at) glasset står på bordet.

Men derfor kan vi nu også sige, hvad det at udføre *talehandlinger* består i: Det består i bestemte situationer gennem anvendelse af en social eller kommunikativ udgave af konvention T at bruge vilkårlige artefakter til binding af handleimmanente tanker.

Det, at vi, som Searle formulerer det, kan "impose intentionality on intentionality", muliggør nu, at vi kan tale om genstandsløse tanker, sådan som Geirson gerne vil have det. Gennem en førstegangsbinding af en bestemt handling til et bestemt artefakt – hvilket kræver, at handlingen ikke må være genstandsløs – kan vi sikre, at vi i næstfølgende situationer kan tydeliggøre os om denne handling eller dens komponenter, selv om der ikke er nogen instantiering i talesituationen. Fx vil jeg nu i en række situationer kunne bruge sætningen "glasset står på bordet" meningsfuldt, selv om der ikke er nogen genstande i verden, der gør sætningen sand. Det betyder ikke, at meningen så ikke længere er bundet til talesituationen. Men det betyder, at den kun har mening i kraft af, at der er gået en *navngivnings-* (Kripke 1980 (1972)), *indførings-* (jf. Kamlah & Lorenzen 1978) eller *normeringssituation* (for udtryksbunden mening) forud for talesituationen, hvor sætningen "glassene står på bordet" er blevet gjort til situationsuafhængig bærer af den tanke, at nogle glas står på et bord.

6. Talens grundliggende logik: normativet og konstativet

Distinktionen mellem *normeringssituation* og *brugssituation* er helt afgørende for eksistensen af genstandsløse tanker, hvad enten de er kodet i et homogent medium eller ej. Normeringssituationen er nåleøjet, hvorigennem vi transformerer noget, der kan forstås i den instrumentelle handleverden, til noget, der også kan forstås i talehandlingsverden. Og bindemidlet er den konstituerende regelform, "'X" tæller som Y i kontekst K". Men det vil i virkeligheden sige: Konkrete semantiske regler er *betingede imperativer* af formen: "Hvis du vil forståelse i fællesskabet, så må du anvende et givet 'X' på samme måde i *brugssituationer* som du har gjort i *indføringssituationen*."⁸

⁸ Dette kan siges at være en korrespondensteoretisk regel for (social) mening på samme måde,

Først i det øjeblik denne *kommunikationsetiske norm* overholdes, er sproglig forståelse mulig.⁹

Det giver os følgende *konstruktive udledning af de første almene talehandlingskategorier*: DEN FØRSTE OG VIGTIGSTE TALEHANDLING må bestå af frembringelsen af et artefakt – og når det er sprog, kalder vi det selvfølgelig et sprogligt udtryk – hvorigennem taler er i stand til at gøre hører opmærksom på, at han tilskriver en sandhedsværdi til en bestemt tanke i en bestemt instrumentel handlesituation. Er en sådan kommunikativ hensigt til stede hos taler, vil vi tale om selve den sandhedstilskrivende talehandling som en assertiv talehandling, eller kort som et *assertiv*. Da assertivet rummer (i) *et sandt udsagn* i overensstemmelse med (ii) *en konstitutiv regel* båret oppe af (iii) *en kommunikationsetisk norm*, har jeg andetsteds foreslået følgende definition eller analyse af assertivet: At assertere p er det samme som at *erklære sig* (jf. ii) *forpligtet* (jf. iii) på *sandheden af p* (jf. i).

Ved de første assertiver kan vi ikke forudsætte eksistensen af et sprog. Men assertivet må vi altid forudsætte. Nu kunne man i princippet nøjes med et sprog bestående alene af ”occasion meanings” (Grice 1971 (1957)), dvs. meningsindhold, der alene havde gyldighed for den pågældende talesituation. Men i et sådant tilfælde ville mening degenerere til sandhed. Har man imidlertid ambitioner om at overskride talesituationens iboende kropslighed og tale forståeligt også om det fraværende og det kontrafaktiske, må man kende til distinktionen mellem normering og brug. Eller, som vi også kan sige det, man må

som der i konvention T ligger en endnu mere grundlæggende korrespondenteoretisk regel for det at knytte sandhed til sætninger. Hverken den første eller anden regel er – som Austin har gjort opmærksom på (Austin 1939) – afhængig af nogen isomorfi mellem sprogligt udtryk og verden. Der er tale om rene korrelationer, så vi kan bevare en realistisk erkendelsesteori (krævende en genstand for tanken), som Frege og neo-fregeanerne forlanger det, samtidig med, at vi kan sikre en nominalistisk sprogteori, hvor de sproglige udtryk – pace Saussure – får status af etiketter.

⁹ Fordringen om, at man kan gøre anvendelse af (1) sande udsagn og (2) meningsfulde udtryk, svarer til to af Grices fire maksimer for rationel kommunikation (Grice 1975), nemlig henholdsvis maksimen om sandfærdighed (kvalitet) og maksimen om (kommunikationsetisk) korrekthed (manner). Hvad de to andre maksimer angår, er de med til at styre talen, men som maksimer stammer de egentlig fra den instrumentelle handlings område.

kende til distinktionen mellem *normativer*, hvor vi kan fastlægge sætningsmeninger, og *konstativer*, hvor vi vil kunne gøre brug af allerede normerede sætningsmeninger. Men det er DE TO NÆSTE OG NÆSTVIGTIGSTE TALEHANDLINGER i sproget. Her er det for så vidt meningsløst at tale om, hvilken der er den vigtigste af de to: Normativet får nemlig først mening i kraft af konstativets eksistens og konstativet først eksistens i kraft af normativets eksistens. Her er begge udspaltninger af assertivet en uomgængelig betingelse for opbygning af sproglige meningsindhold i almindelighed.

Som man kan se, er meningsbegrebet indført under iagttagelse af alle nominalistiske forsigtighedsregler. Men lad os nu se på, hvordan vi har klaret os i forhold til ambitionen om at undgå meningsrealismen?

Det er klart, at der i rummet mellem normativet og konstativet nødvendigvis må eksistere et begreb om meningsidentitet: Den sandhedsbetingelse, vi forbinder med "Dette er et glas" i en brugssituation, må ligne den sandhedsbetingelse, vi forbinder med "Dette er et glas" i en normeringssituation. Men det betyder ikke, at der ligger et begreb om 'glas' bag de to situationer, som skulle kunne give en eller anden metafysisk garanti à la Platon for denne identitet i sandhedsbetingelserne. *Begrebet 'glas' kendes alene gennem dets anvendelsesinstanser.* Men det betyder, at begrebet kun er så stabilt, som vores fortsatte brug af ordet kan garantere. Stabiliteten er pragmatisk anlagt. Det, der er centralt her, er, at vi altid vil have en normeringssituation at henvise til, hvis der er tvist om et givet meningsindhold. Men denne situation er et singularium, ikke et universalium. 'Glas' er et ekstrakt af den empiriske verden.¹⁰

Det er klart, at der altid vil eksistere træk i henholdsvis normerings- og brugssituationen, der overskrider disse situationer. Fx hører

¹⁰ Distinktionen er selvfølgelig udtryk for en idealisering. I praksis kan man naturligvis ikke erindre eller opspore normeringssituationerne for de ord og udsagn, man har lært. Det er for så vidt heller ikke pointen. Pointen er, at man i tilfælde af kommunikationsvanskeligheder altid vil kunne gå vejen over en mere reflekteret ny-normering af et allerede kendt ord eller indførelse af et helt nyt ord: "Det og det vil vi fra nu af forstå ved ordet "glas"." Fx er den videnskabelige praksis netop i vid udstrækning kendetegnet ved en bevidstgørelse om dette skel mellem normering og brug. Galileis og Einsteins teorier er i høj grad udsprunget af en tydeliggørelse af dette skel (jf. fx Einsteins refleksioner over samtidighedsbegrebet i den specielle relativitetsteori).

vores kapacitet til at drage denne distinktion til et sådant sæt træk¹¹, og i øvrigt alt, hvad vi har belyst omkring sandhed, mening, assertiver osv. Disse træks uomgængelige eksistens i talen er med til at pege på, at *hverken millianistisk nominalisme*¹² *eller empiricisme er nogen farbar vej, hvis vi skal forstå, hvad sprog er*: Sproget er en normativ sammenhæng til syntetisering af de forskellige situationer i verden, det angår. Talehandlinger er princip- og maksimestyrede størrelser, ikke empiriske kendsgerninger.¹³

7. Det perlokutionære sæt talehandlinger: kommissivet, direktivet og informativet

Som opspaltninger af assertivet er normativet og konstativet de to mest grundlæggende talehandlinger.¹⁴ Og det er for så vidt det eneste sæt, der findes, som på den ene side tilfredsstiller sprogets logiske sider og på den anden side tilfredsstiller dets sociale sider.

I den klassiske talehandlingsteori opereres der normalt med fem grundlæggende talehandlingstyper, i Searles 1975-version talehandlingssættet *assertiver*, *kommissiver*, *direktiver*, *ekspressiver* og *deklarationer* (Searle 1979 (1975):passim). Det mener jeg er

11 At kunne skelne mellem normering og brug er det samme som at kunne skelne mellem analytiske og syntetiske udsagn. Det kan i praksis være vanskeligt at skelne, så også her er distinktionen udtryk for en idealisering. Diskussionen om analytisk og syntetisk – eller om analyticitet – er en af de vigtigste diskussioner i moderne sprogfilosofi (jf. Juhl & Loomis 2009). Jeg har diskuteret problemstillingen andetsteds (Widell 2008). Her kan jeg blot anføre, at jeg er enig med distinktionens kritikere i, at der er meget at sige om grænserne for de semantiske reglers "hårdhed", men at det er forkert, når en af analyticitetsprincippet skarpeste kritikere Quine (1951) anser selve analyticitetsprincippet for at være overflødig. Tværtimod: Princippet er uomgængeligt og konstant virksomt som betingelse for, at vi har en semantisk sprogafdeling.

12 Millianistisk nominalisme er den antagelse, tillagt John Stuart Mill, at et egennavns mening er lig med dets bærer, og at prædikater kun får mening ved at denotere de genstande, de måtte angå.

13 Det, at en person ved en given lejlighed udfører en bestemt talehandling, er en kendsgerning, men ikke selve talehandlingen *som talehandling*. Her er talehandlingen norm. Den menneskelige sprogevne er ikke i første række nogen empirisk kendsgerning. Den er – for at udtrykke sig som Kant – snarere en betingelse for muligheden og gyldigheden af tale og sprog overhovedet.

14 I andre fremstillinger af min talehandlingsteori opererer jeg også med *ekspressivet* som et eksempel på et assertiv. Jeg vil her nøjes med at henvise til min diskussion af talehandlings-typen i Widell (2008).

en fejltagelse. For det første er deklARATIONEN, hvad Searle selv senere gør opmærksom på (Searle 1989:79), ikke nogen selvstændig talehandlingstype, men en ingrediens i en hvilken som helst talehandling, hvilket også fremgår af min definition af assertivet. Hvis vi ser bort fra ekspressiverne (jf. note (13)), giver det tre grundliggende talehandlingstyper i den klassiske teori – assertiv, kommissiv og direktiv – over for min ene talehandlingstype: assertivet.¹⁵

Den fejltagelse i den klassiske talehandlingsteori, jeg hentyder til, ligger ikke så meget i, at alle talehandlinger nu bliver set som en form for deklARATIONER. At se forholdet således var også Austins oprindelige motivation for at gå fra, hvad han kaldte den specielle teori om performativet til den generelle teori om illokutionær handling (Austin (1997 (1962):167). Denne bevægelse kan jeg helt og holdent tilslutte mig. Nej, fejlen ligger i at opfatte de tre ovennævnte typer af talehandlinger som liggende på samme niveau. Det gør de ikke. Mens assertivet sigter mod en forståelse hos hører byggende på kendskabet til en underliggende semantisk regel, gør kommissivet og direktivet det ikke. Disse handlinger er ikke illokutionære handlinger overhovedet, sådan som det antages inden for den klassiske talehandlingsteori. De er i virkeligheden instrumentelle handlinger.

I forbindelse med sin teori om den illokutionære handling, forsøgte Austin at afgrænse disse i forhold til en anden type sproginvolverende handlinger, som han gav betegnelsen perlokutionære handlinger. På grund af en uklar definition af distinktionen mellem illokutionære og perlokutionære handlinger og på grund af et restproblem omkring definitionen af performativet/deklARATIONEN, som jeg vil vende tilbage til i næste afsnit, er Searles tre talehandlingstyper alle fejlagtigt blevet klassificeret som illokutionære handlinger. I virkeligheden er der ifølge min bedste overbevisning tale om perlokutionære handlinger, hvilket jeg straks vil sandsynliggøre.

En vigtig ingrediens i Austins distinktion mellem illokutionære og perlokutionære handlinger er, at mens illokutionære handlinger ”har en vis konventionelt betinget kraft” (127), dvs. støtter sig på visse semantiske konventioner, som skal *forstås* af hører, før handlingen er vellykket, så er de perlokutionære handlingers succes i mere robust

15 De kan så selvfølgelig spaltes i to, hvilket vi dog vil se bort fra i denne sammenhæng.

forstand afhængig af hørers *accept* af det, taler vil have ham eller hende til i situationen. Det kan vi også formulere sådan: Mens den illokutionære handling tilhører området for social handlen, tilhører perlokutionær handling området for instrumentel handlen. Men det er netop dette, der ikke overholdes, hvis man – som Austin og Searle – mener, at kommissiver og direktiver er illokutionære handlinger. Lad os se på direktivet: Et direktiv rettet mod B er en handling fra A's side med den intention at *få B til at gøre et eller andet*, fx koge vand til kaffen. Da dens vellykkethedsbetingelser kun kan bestå i, at B faktisk gør det, A vil have B til, kan der ikke være tale om en forståelsesorienteret handling alene. Her er det ikke nok, B forstår A's hensigt. B skal også *acceptere* at udføre den ønskede handling, dvs. drage den konklusion, A vil have ham til at drage. Derfor må en direktiv handling være en perlokutionær handling. Men det samme gælder for kommissivet: Hvis A lover at gøre noget for B, er det ikke nok, B forstår, at A aflægger et løfte. Hvis A's løfte skal være vellykket udført, må A også opnå B's accept af, at A engang i fremtiden opfylder sit løfte. Dvs. også et kommissiv må være en perlokutionær handling.

Kommissivet og direktivet ser altså ud til at være perlokutionære handlinger.

Men faktisk viser analysen også, at der må findes endnu en perlokutionær handling ved siden af kommissivet og direktivet. Vi har for så vidt allerede beredt pladsen for den. For ud over at den assertive talehandling skal forstås, skal den også accepteres. Men at acceptere et assertiv er det samme som at mene, at man er blevet informeret. Derfor må vi ved siden af assertivet have den tilsvarende informationsmeddelende perlokutionære handling, som vi passende vil kunne kalde et *informativ*. Men det vil sige, DE TRE TREDJEVIGTIGSTE TALEHANDLINGER er de perlokutionære handlinger: *kommissivet*, *direktivet* og *informativet*. Mens kommissivet er rettet mod hørers accept af talers fremtidige handling, og direktivet er rettet mod hørers accept af hørers fremtidige handling, er informativet rettet alene mod at ændre hørers opfattelse af, hvad situationen er i verden. Det er de muligheder, der er for at udføre talehandlinger på dette niveau.

8. Performativ og meta-assertiv

Hvis vi skal se på grunden til, at man stiller kommissivet og direktivet på linje med assertivet i den klassiske talehandlingsteori, skal vi nok først og fremmest finde den i en fejlagtig forståelse af performativets/deklarationens rolle i sproget. Det at erklære et "X" for et Y er på den ene side et universelt træk ved social handling. Men på den anden side er alene assertivet – og dets to udspaltninger normativet og konstativer – i stand til at rumme denne type erklæring. Det får man ikke øje på i den klassiske talehandlingsteori. I den klassiske talehandlingsteori mener man, kommissivet og direktivet skaber rum for selvstændige tilfredsstillelsesbetingelser forskellige fra de sandhedsbetingelser, vi kender fra assertivet. Siger A til B "Jeg må be' dig gå", bruges markøren for løftet ifølge den klassiske talehandlingsteori ikke til at konstatere, at der er afgivet et løfte. Tværtimod skabes der en anmodning. Derfor har markøren en anden status end i forbindelse med assertiver. Jeg mener imidlertid, analysen er forkert. På linje med bl.a. Davidson (1979) vil jeg hellere se relationen mellem udsagn og performativt udtryk som givet gennem reference: I "Du går. *Dette er en anmodning.*" bruges "dette" i andensætningen til at henvise til *den første sætning, som den skal forstås i sin pragmatiske sammenhæng*.¹⁶ Nu kan performative udtryk realiseres på mange måder i en sætning, men hvilken form det performative udtryk end har, kan der for mig at se kun være tale om assertiver eller – da de udsagn, assertivet rummer, ikke er om verden direkte, men om det udsagn, den anvendte sætning udtrykker i talesituationen – meta-assertiver. Siger jeg "Jeg be'r dig om at gå" eller "gå!", er såvel "Jeg be'r dig om (...)" som imperativen metaassertiver.

Nu kan vi godt tænke os sprog uden meta-assertiver. Men hvorfor har vi dem så egentlig? Svaret synes enkelt: Metaassertiver har vi, fordi vi gerne vil undgå uklarheder. Ikke i vores udsagn om verden, men om, hvordan vi vil have det, vi siger, forankret i den in-

16 Dette indebærer også, at vi kan undgå en operator-analyse af performative udtryk. Meta-assertivet er et assertiv og præsupponerer dermed, at det, det angår, eksisterer uafhængigt af, om metaassertivet anvendes om det eller ej, modsat en operator, der opererer på – og derigennem modificerer – det, det angår.

Analysen indebærer, at vi i logikken stadig vil kunne holde os inden for rammerne af en førsteordens prædikatslogik – og dermed undgå meningsrealistiske antagelser.

strumentelle handleverden. Nu skal meta-assertiver naturligvis allerførst opbygges med baggrund i brug af førsteordens assertiver. Men har vi først opbygget et forråd af assertiver om ting og forhold i verden, kan vi umiddelbart begynde at opbygge meta-assertiver, som vil kunne gøre os i stand til at *tydeliggøre*, hvilken type talehandling, vi ved en given lejlighed har til hensigt at udføre: ”Døren er lukket om fem sekunder. Dette er en *ordre*.”

9. Konklusion

Ovenstående redegørelse for talehandlingsområdet har været et forsøg på at stille talehandlingen centralt i den menneskelige kommunikation, som mediator mellem den instrumentelt forankrede tanke og den socialt forankrede kommunikation. Jeg har søgt at vise, at disse to dimensioner i kommunikationen mødes et ganske bestemt sted, nemlig i assertionen. Her finder vi de nødvendige og tilstrækkelige midler til at opbygge ethvert sprog: Her finder vi logik, sandhed, mening, handling og tale.

Litteratur

- Austin, John L. (1939) Are There A Priori Concepts? *Proceedings of the Aristotelean Society* 18:82-105.
- Austin, John L. (1971a; 1. udg. 1962) *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, John L. (1971b; 1. udg. 1958) Performative-Constativ. *The Philosophy of Language: Oxford Readings in Philosophy*. John R. Searle (ed.). Oxford: Oxford University Press:13-22.
- Bratman, Michael E. (1987) *Intentions, Plans and Practical Reason*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bratman, Michael E. (1999) *Faces of Intention: Selected Essays on Intention and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carnap, Rudolf (1937; 1. udg. 1934) *The Logical Syntax of Language*. London: Routledge & Keegan Paul.
- Davidson, Donald (1967) Truth and Meaning. *Synthese* 27, 3:304-323.
- Davidson, Donald (2001; 1. udg. 1997) The Emergence of Thought. *Subjective, Inter-subjective, Objective*. Donald Davidson (ed.). Oxford: Clarendon Press:123-134.
- Evans, Gareth (1982) *The Varieties of Reference*. Oxford: Clarendon Press.
- Frege, Gottlob (1964; 1. udg. 1879) *Begriffsschrift*. Darmstadt.

Logik, mening, handling og tale

- Frege, Gottlob (2002a) *Filosofiens, sprogets og matematikkens grundlag*. Århus: Philosophia.
- Frege, Gottlob (2002b; 1. udg. tysk 1892) Mening og betydning. *Filosofiens, sprogets og matematikkens grundlag*. Århus: Philosophia:159-182.
- Geirsson, Heimir (2002) Frege and Object Dependent Propositions. *Dialectica* 56: 299-314.
- Grice, H. P. (1971; 1. udg. 1957) Meaning. *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy Linguistics and Psychology*. D.D. Steinberg & L. A. Jakobovits (eds.). Cambridge: Cambridge University Press:53-59.
- Grice, H. P. (2001; 1. udg. 1975) Logic and Conversation. *Can you reach the Salt?: Pragmatikkens klassiske tekster*. Carol Henriksen (ed.). Roskilde: Roskilde universitetsforlag:179-219.
- Hilbert, David (1968; 1. udg. 1899) *Grundlagen der Geometrie*. Stuttgart: Teubner.
- Hilbert, David (1918) Axiomatisches Denken. *Mathematisches Annalen* 78:405-415.
- Juhl, Cory & Eric Loomis (2009) *Analyticity*. London: Routledge.
- Kamlah, W. & P. Lorenzen (1973) *Logische Propädeutik: Vorschule des vernünftigen Redens*. Mannheim/Wien/Zürich.
- Kripke, Saul (1980; 1. udg. 1972) *Naming and Necessity*. Oxford: Basil Blackwell.
- McDowell, John (1977) On the Sense and Reference of a Proper Name. *Mind* 84: 159-85.
- McDowell, John (1984) De Re Senses. *Frege: Tradition and Influence*. Crispin Wright (ed.). Oxford: Blackwell:98-109.
- McDowell, John (1986) Singular Thought and the Extent of Inner Space. *Subject, Thought and Context*. Philip Petit & John McDowell (eds.). Oxford: Clarendon Press:137-168.
- Meggle, Georg (ed.) (2002) *Social Facts and Collective Intentionality*. Dr. Hansel-Hohenhausen AG.
- Quine, Willard van Orman (1951) Two Dogmas of Empiricism. *Philosophical Review* 60:20-43. The MIT Press.
- Saussure, Ferdinand de (1991 (1916) Forelæsninger om almen lingvistik. *Det videnskabelige perspektiv*. Lars-Henrik Schmidt (udg.). København: Akademisk Forlag:405-443.
- Searle, John R. (1969) *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1971; 1. udg. 1965) What Is a Speech Act? *The Philosophy of Language* (Dansk duplikat 1977) John R. Searle (ed.). Oxford: Oxford University Press:39-53.
- Searle, John R. (1979; 1. udg. 1975) A Taxonomy of Illocutionary Acts. *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press:1-29.
- Searle, John R. (1983) *Intentionality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1989) How Performative Works, *Linguistics and Philosophy* 12.
- Searle, John R. (1995) *The Construction of Social Reality*. London: Allen Lane, The Penguin Press.
- Searle, John R. (2001) *Rationality in Action*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Searle, John R. (2002) Animal Minds. *Consciousness and Language*. Cambridge: Cambridge University Press:61-76.

- Tarski, Alfred (1932) Der Wahrheitsbegriff in den Sprachen der deduktiven Disziplinen. *Anzeiger Akademie der Wissenschaft Wien, Math.-nat. Kl.* 69:23-25.
- Tarski, Alfred (1944) The Semantic Conception of Truth. *Philosophy and Phenomenological Research - A Quarterly Journal* 4, 3:341-375.
- Thagard, Paul (2007a) Cognitive Science. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward C. Zalta (ed.). Stanford: <http://plato.stanford.edu/entries/cognitive-science/>.
- Thagard, Paul (ed.) (2007b) *Philosophy of Psychology and Cognitive Science*. Amsterdam: Elsevier.
- Velleman, J. David (1989) *Practical Reflection*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Velleman, J. David (2000) *The Possibility of Practical Reason*. Oxford: Oxford University Press.
- Widell, Peter (2001) Illokutioner er assertiver: Et bidrag til belysning af talehandlingens struktur og taksonomi. *Augias* 56-59:15-64.
- Widell, Peter (2008) *Talehandlingsteori*. Upubliceret manuskript.
- Widell, Peter (2009) A Plea for a Simple Solution: What a Performative Theory of Illocutions Really Looks Like. *Proceedings of the 22nd Scandinavian Conference of Linguistics, Aalborg, Denmark, June 19-22, 2006*. Hans Götzsche et al. (ed.)
- Wittgenstein, Ludwig (1963; 1. udg. 1923) *Tractatus Logico-Philosophicus*. København: Gyldendal.